

HRVOJE JURIC
Odsjek za filozofiju, Filozofski fakultet
Zagreb, Hrvatska

BIOETIKA NA DJELU

4. Lošinski dani bioetike (Mali Lošinj, 13.-15. VI. 2005.) i 1. Bioetički forum za jugoistočnu Europu (Mali Lošinj, 16.-18. VI. 2005.)

Odgovor na jednostavno pitanje „Što je to – bioetika?” uopće nije jednostavan. Nema, naime, *jedne* definicije bioetike koja bi zadovoljila *sve* one koji se smatraju bioetičarima ili se bave problemima koje nazivaju bioetičkim. Upravo suprotno, postoji mnoštvo i, što je još važnije, mnoštvo *različitih*, nerijetko i međusobno suprotstavljenih definicija bioetike. Činjenica da rasprave i neslaganja već i o samoj definiciji bioetike traju od njezina nastanka – dakle, već više od tri decenije – i to nesmanjenim intenzitetom, vrlo je indikativna. No, do danas su se ipak kristalizirala dva načelna (samo)poimanja bioetike, onoga što bioetika jest, odnosno onoga što bi ona mogla i trebala biti.

U prvu grupu spadaju oni koji pod bioetikom podrazumijevaju uglavnom razmatranje problema vezanih uz kliničku praksu, zdravstvenu skrb, biologijska, biomedicinska i farmaceutska istraživanja, te njihovu primjenu. To bismo mogli nazvati *užim*, *humanim*, i to *humanim biomedicinskim* shvaćanjem bioetike, budući da u horizont tako shvaćene bioetike ne ulaze ona pitanja koja nisu neposredno vezana uz ljudsko zdravlje, kao ni pitanja vezana uz druga živa bića i prirodu u cjelini. Iako je ova tendencija sužavanja pojma bioetike na medicinsku ili biomedicinsku etiku još uvijek snažna, osobito u anglo-američkom svijetu, u bioetičkim je raspravama sve prisutniji uvid da bioetika nije (odnosno *više* nije) naprosto isto što i nova medicinska ili biomedicinska etika, nego da obuhvaća mnogo širi spektar pitanja, od kliničko-medicinskih do globalno-ekoloških. Kao primjer ove druge grupe definicija može poslužiti leksikon-

ski sažeta natuknica „Bioetika”, koju je napisao Otfried Höffe u svome *Leksikonu etike*. Höffe kaže: „Bioetika se razumijeva kao interdisciplinarno zasnovana znanost o preživljavanju, koja prvenstveno želi izgraditi mostove između duhovnih i prirodnih znanosti. Usmjerena protiv pukog instrumentalnog odnosa prema prirodi, bioetika se bavi gospodarskim, društvenim, političkim, kao i kulturnim pretpostavkama ljudskoga odnosa prema prirodi. Proširena u područje biomedicinske etike, bioetika razmatra moralna pitanja radanja, života i smrti, osobito s obzirom na noviji razvoj i mogućnosti biologijsko-medicinskoga napretka i terapije. Bioetika istražuje moralnu problematiku pobačaja, sterilizacije i kontrole radanja, genske manipulacije, eutanazije i eksperimenata na ljudima, kao i zaštitu životinja.” (Otfried Höffe /ur./, *Lexikon der Ethik*, 5. izdanje, Beck, München, 1997, str. 28.) Plauzibilnom definicijom možemo smatrati i onu koja predstavlja, takoreći, „službenu definiciju” bioetike, naime, definiciju koju je dao Warren Thomas Reich u drugome izdanju *Enciklopedije bioetike* iz 1995. godine. Po Reichu je bioetika „sustavno proučavanje moralnih dimenzija – uključujući moralne poglede, odluke, ponašanje i djelovanje – u sklopu znanosti o životu (*life sciences*) i zdravstvene skrbi, koje se pritom služi različitim etičkim metodologijama u interdisciplinarnom okruženju.” (Warren Thomas Reich /ur./, *Encyclopedia of Bioethics*, 2. izdanje, sv. I, Macmillan, New York, 1995, str. XXI.)

Na tragu ovih *širih* definicija bioetike, koje proširuju problemsko i metodološko polje bioetike, odustajući unaprijed od određenja

bioetike kao znanosti ili znanstvene discipline, te od sužavanja bioetike kako na novu verziju tradicionalne (bio)medicinske etike tako i na sub-disciplinu filozofijske etike – bioetiku bismo konačno mogli definirati kao *otvoreno područje susreta i dijaloga različitih znanosti i djelatnosti, te različitih pristupa i pogleda na svijet, koji se okupljaju radi artikuliranja, diskutiranja i rješavanja etičkih pitanja vezanih za život, za život u cjelini i u svakom od dijelova te cjeline, za život u svim njegovim oblicima, stupnjevima, fazama i pojavnostima*. Bioetika tako predstavlja novovrsnu refleksiju o novovrsnim problemima s kojima se suočavaju čovječanstvo i Planeta, što zahtijeva novovrsni pristup od svih onih koji su uključeni u raspravu o bioetičkim problemima. Pretpostavka ovog određenja jest uvid o *isprepletenosti odnosa unutar svijeta živoga*, a potom i o *isprepletenosti problema* s kojima se u tehnološko-znanstvenom dobu suočava čovjek, s jedne strane, te onih problema koji se tiču i drugih živih bića, te prirode u cjelini, s druge strane. Jednom takvom izazovu nije dorasla niti jedna zasebna znanost, niti jedna zasebna disciplina, ali zato *bioetika* – shvaćena na prethodno naznačeni način – ima otvoren pristup tom problemu i njemu sličnim problemima.

Glavne karakteristike tako shvaćene bioetike mogu se sažeti kroz pojmove multi-, inter- i trans-disciplinarnosti, pluriperspektivnosti, te integrativnosti. *Multidisciplinarnost* bi značila – okupljanje svih ljudskih znanosti i djelatnosti relevantnih za bioetička pitanja; *interdisciplinarnost* – poticanje dijaloga i iznalaženje modusa za suradnju svih disciplina; a *transdisciplinarnost* – nadilaženje međusobnih razlika, odnosno objedinjavanje različitosti u jedinstvenom, bioetičkom pogledu fokusiranom na pitanja koja ne mogu biti proniknuta iz perspektive jedne znanosti ili jednog područja. To već uvodi u igru pojam pluriperspektivnosti, ali *pluriperspektivnost* bi podrazumijevala objedinjavanje i dijaloško posredovanje ne samo znanstvenih, nego i neznanstvenih, odnosno izvan-znanstvenih prinosa, uključujući različite misaone i kulturne tradicije, odnosno različite poglede koji počivaju kulturnim, religijskim, političkim i inim po-

sebnostima. No, bioetika se ne bi smjela zadovoljiti pukim mehaničkim okupljanjem različitih disciplinarnih i svjetonazorskih pogleda, nego bi trebala težiti *zbiljskoj integraciji*, izraditi jedinstvene platforme za raspravu o etičkim problemima vezanima uz život – u cjelini i u svim kontekstualno odredivim nijansama. *Integrativnost* bi stoga trebala označavati zadaću (odnosno sposobnost) bioetike da sve navedene različitosti okupi u jedinstveni *bioetički pogled*, radije negoli u disciplinarni i disciplinirani znanstveni okvir. Prije se, dakle, radi o promoviranju bioetičkog pogleda u različitim disciplinama i pristupima, negoli o utjerivanju različitih partikularnih pogleda u jedan, bioetički disciplinarni kalup. Također, prije se radi o tome da bi bioetika trebala ponuditi *orijentaciju* za odgovaranje na neke od ključnih problema čovječanstva i Planete, negoli utvrditi konačne objektivne istine o *biosu* (životu). Iako, kako je rečeno, bioetika nije podvrsta filozofijske etike, filozofijska etika i filozofija u cjelini – zbog svojih inherentnih integrativnih značajki – u bioetici imaju važnu (štoviše, ključnu) ulogu, s obzirom na opće i specifične zadaće bioetike.

* * *

Ova ideja, ideja jedne *integrativne* bioetike, oblikovala se i zaživjela na dvjema međunarodnim bioetičkim manifestacijama koje se svake godine održavaju na otoku Lošinju, točnije u gradu Malom Lošinju. Radi se o *Lošinjskim danima bioetike* i *Bioetičkom forumu za jugoistočnu Europu*.

Lošinjski dani bioetike, koji su 2005. održani po četvrti put, te *Bioetički forum za jugoistočnu Europu*, koji je ovoga ljeta, u nastavku na *Lošinjske dane bioetike*, održan prvi put, svakako predstavljaju rezultat brzog i uspješnog razvoja bioetičke rasprave i institucionalizacije u Hrvatskoj, koja pak nije ostala ograničena na nacionalnu razinu, nego je od samih početaka bila dijelom europskih i svjetskih bioetičkih gibanja.

Opća zadaća umrežavanja hrvatskih bioetičara s onima iz Europe i svijeta, a kojoj organizatori *Lošinjskih dana bioetike* – Hr-

vatsko filozofsko društvo, Hrvatsko bioetičko društvo i Grad Mali Lošinj – rade već nekoliko godina, od ove je godine, kroz *Bioetički forum*, specificirana u smislu umrežavanja bioetičara iz jugoistočne Europe, dakako, u prilogu na bioetičku raspravu na europskoj razini. *Bioetički forum*, koji zajednički organiziraju dosadašnji organizatori *Lošinjskih dana* i grupa znanstvenika s Ruhrskog sveučilišta u Bochumu, tako predstavlja cjelinu s prvom i starijom manifestacijom. Namjera je organizatora da povezivanjem ovih skupova proizvedu sinergijski učinak i potenciraju njihove rezultate, te da takvo objedinjavanje bioetičkih događanja u formalnom pogledu poprimi oblik svojevrsne ljetne škole.

* * *

Unutar 4. *Lošinjskih dana bioetike*, održanih od 13. do 15. VI. 2005., središnje je mjesto, kao i svake godine, imao međunarodni simpozij „Bioetika i nova epoha”. Osnovna zamisao simpozija „Bioetika i nova epoha”, čija tema ostaje nepromijenjena svake godine, jest da – koristeći intelektualnu poticajnost bioetičkog pristupa – uspostavi interdisciplinarni i pluriperspektivni dijalog o temeljnim problemima suvremene civilizacije. Posebna je ambicija skupa, koja se u određenom broju izlaganja svake godine i ostvaruje, da uspostavi relaciju bioetike i filozofije povijesti, te tako proširi pluriperspektivnu otvorenost bioetičkog problemskog područja. Dakako, uz rasprave o odnosu bioetike i znanosti, tj. o bioetičkom statusu znanosti i znanstvenom statusu bioetike, na skupu do izražaja dolazi najširi spektar bioetičkih tema. Tako su ove godine, u sedamdesetak referata (razvrstanih i grupiranih po tematskom i jezičnom principu u tri sekcije, uz obavezna plenarna predavanja), te u diskusijama u kojima je sudjelovalo sveukupno stotinjak ljudi, razmatrana načelna pitanja o definiranju, utemeljenju i istraživanju bioetike, problematika kliničke prakse, genetičkih istraživanja i prava pacijenata, pitanja moralnog statusa životinja i životinjskih prava, kao i globalno-ekološki problemi i konkretni problemi u zaštiti okoliša. Raznolikost tema – koje ov-

dje, naravno, ne možemo sve navesti – bila je potencirana i raznolikošću pristupa, jer su sudionici došli iz različitih struka, kako društveno-humanističkih, tako i prirodnoznanstvenih i tehničkih. Ne treba zanemariti ni geografsku i kulturnu raznolikost: osim sudionika iz Hrvatske i jugoistočne Europe (Slovenije, Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore, Makedonije, Albanije, Bugarske, Rumunjske), na skupu su sudjelovali i znanstvenici iz drugih europskih zemalja (Austrije, Italije, Njemačke, Velike Britanije, Švicarske), te iz Sjedinjenih Američkih Država, Japana i Irana.

Ugodna novost ovogodišnjih *Lošinjskih dana* bila je studentska bioetička radionica pod nazivom „Je li moguća dosljedna etika života? Pobačaj eutanazija, rat”, koja je svoje mjesto našla u okviru simpozija „Bioetika i nova epoha”. Tema ove radionice, svojevrsnog „simpozija u simpoziju”, kojeg su organizirali studenti filozofije sa Filozofskog fakulteta u Zagrebu, izabrana je zato što provocira i na promišljanje samoga utemeljenja bioetike, kao etike života, i na promišljanje pojedinih bioetičkih problema. Naime, oblikovanje jedne koherentne i konzistentne etike života, kao etike dosljednog poštovanja i nepovređivanja individualnog, prvenstveno ljudskog, života, samo se na prvi pogled ne čini problematičnim. Primjeri istaknuti u podnaslovu teme ciljali su upravo na to: pokušaj utemeljenja dosljedne etike života čini se ostvarivim ako uzmemo kao primjer problematiku pobačaja i eutanazije. No, ako uključimo problematiku usmrćivanja drugih osoba u samoobrani, u ratu ili u drugim sličnim situacijama, dosljednost etike života suočava se s novim i velikim izazovima, a proširenje pitanja na neličnija živa bića problem bi učinilo još složenijim. Osim toga, jedna dosljedna etika života ne mora nužno biti izgrađena na pretpostavci „svetosti života”, apsolutne nedodirljivosti ili nepovredivosti života, nego može značiti i općenito dosljednost u odnošenju spram života, tj. dosljedno izvođenje zaključaka iz prethodno utvrđenih i čvrstih načela. Nakon uvodnih izlaganja, koja su ocrtala naslovnu problematiku, uslijedila je duga ali koncentrirana diskusija, u kojoj su nazočni studenti, ali i drugi

sudionici *Lošinjskih dana bioetike*, artikulirali i pretresli istaknuta pitanja na vrlo visokoj razini. Ovogodišnja studentska radionica bila je svojevrsni pilot-projekt, no, već od sljedeće godine u ovaj bi se projekt trebao uključiti veći broj studenata, i to ne samo sa zagrebačkog Filozofskog fakulteta i sa Sveučilišta u Zagrebu, nego i sa drugih sveučilišta u Hrvatskoj i inozemstvu, čime bi *Lošinjski dani bioetike* postali i ljetna škola bioetike, svojevrsni „bioetički inkubator” koji bi njegovao bioetičku raspravu među onim studentima koji se bioetikom već bave, te poticao interes za bioetičke teme kod drugih studenata.

Posljednjeg dana *Lošinjskih dana bioetike* održan je okrugli stol na temu „Bioetički aspekti medicinski potpomognute oplodnje”, što je bilo u skladu s programskim načelom *Lošinjskih dana*, da se svake godine upriliči rasprava o jednoj bioetički relevantnoj i društveno-politički aktualnoj temi. Na početku okruglog stola održano je nekoliko uvodnih izlaganja, kako o biologijskim i medicinskim, tako i o etičkim i političkim aspektima naslovne problematike. Uvodna izlaganja i živa, nerijetko i polemična diskusija liječnika, biologa, filozofa, teologa i pravnika, potvrdili su da je medicinski potpomognuta oplodnja ne samo važna i aktualna, nego i prijeporna tema. No, usprkos različitosti iznesenih stavova, okrugli stol se može smatrati uspješnim, jer su, kao prvo, na jednome mjestu izloženi i suočeni različiti pristupi ovoj problematici, a kao drugo, svi su oni posredovani u jedinstvenome bioetičkom vidiku, bez obzira na međusobna, čak i načelna razilaženja. U tom smislu, svi su se sudionici okruglog stola složili da je polivalentni bioetički pristup preduvjet kako široke javne rasprave o medicinski potpomognutoj oplodnji, tako i njezine pravne regulacije.

Činjenica da su *Lošinjski dani bioetike* ne samo znanstvena, nego i kulturna manifestacija potvrđena je nizom kulturnih događanja kojima je ovogodišnji skup bio popraćen, a radilo se o jednom koncertu ozbiljne muzike, promociji recentnih bioetičkih izdanja iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, te otvorenju jedne izložbe. Pritom valja posebno istaknuti ovo posljednje. Naime, u organizaciji *Lošinjskih*

dana bioetike i Bioetičkog foruma za jugoistočnu Europu, u Velom Lošinjju je upriličena izložba fotografija iz sarajevskog časopisa *FONDEKO svijet*, pod nazivom „Prirodi treba čovjek”. Izložba je koncipirana i ostvarena u sklopu *1. Bioetičkog foruma* (iako je bila otvorena već u vrijeme održavanja *4. Lošinjskih dana*), i to kao sastavni dio prezentacije FONDEKO-a, jedinstvenog ekološkog projekta koji duže od desetljeća djeluje u Bosni i Hercegovini i koji na intelektualno produbljen način i upravo s bioetičkim pristupom osmišljava odnos čovjeka i prirode. Ova je izložba zamišljena i ostvarena kao dio nastojanja da se svake godine u sklopu lošinjskih bioetičkih skupova predstavi određeni bioetički projekt, institucija ili fenomen, prvenstveno iz područja jugoistočne Europe.

* * *

U nastavku na *4. Lošinjske dane bioetike*, od 16. do 18. VI. 2005. održan je *1. Bioetički forum za jugoistočnu Europu*. Ova je konferencija proizašla iz međunarodne konferencije *Bioetika u južnoj i jugoistočnoj Europi*, koja je održana 2004. na Interuniverzitetском centru u Dubrovniku. Ta je pak konferencija nastala kao plod suradnje dva bioetička projekta, a organizirali su je voditelji tih projekata –Walter Schweidler i Thomas Sören Hoffmann s Ruhrskog sveučilišta u Bochumu, te Ante Čović sa Sveučilišta u Zagrebu, koji su ujedno i voditelji *Bioetičkog foruma*.

Cilj organizatora definiran je kao uspostavljanje bioetičkog dijaloga i suradnje u bioetičkim istraživanjima u području jugoistočne Europe, te istodobno uspostavljanje zajedničkog okvira bioetičke rasprave za zemlje južne i središnje Europe, kao i Europe u cjelini.

Uspjeh prve, dubrovačke konferencije bio je poticaj za osmišljavanje dugoročnog projekta stvaranja institucionalnog okvira za uspostavljanje i sustavno razvijanje bioetičke suradnje u ovom problemskom i geografskom području. Riječ je o projektu stvaranja Centra za europsku suradnju u području bioetike s posebnim težištem na jugoistočnoj Europi. U takvom konceptu bioetika u jugoistočnoj Eu-

ropi predstavlja predmet istraživanja i težište rasprave, dok je europska bioetika zadana kao duhovni horizont (ideja „europeiziranja” bioetike), koji dakako ostaje otvoren za sve izvanneuropske perspektive. Ne ulazeći u problem geopolitičkog definiranja jugoistočne Europe, ta bi regija u bioetičkom smislu trebala obuhvatiti sljedećih deset zemalja: Albanija, Bugarska, Bosna i Hercegovina, Grčka, Hrvatska, Makedonija, Moldavija, Rumunjska, Srbija i Crna Gora te Slovenija. U krug zemalja koje bi tvorile širi okvir rasprave i područje razvijanja suradnje trebale bi također ući: Italija, Njemačka, Austrija, Mađarska, te eventualno Češka i Slovačka. Opći projekt Centra za europsku suradnju u području bioetike sastoji se od četiri posebna projekta: projekt stalne manifestacije, projekt istraživačke mreže, projekt Referalnog centra za bioetiku, projekt obrazovnog centra. *Bioetički forum za jugoistočnu Europu* predstavlja, dakle, prvu fazu u realizaciji jednog kudikamo opsežnijeg projekta.

Kao što je zacrtano i u programskim smjernicama, ovogodišnji *Bioetički forum* u prvom je redu prezentirao radove bioetičara iz jugoistočne Europe, posebno postkomunističkih zemalja (Slovenija, Bosna i Hercegovina, Rumunjska, Bugarska, Srbija i Crna Gora, Makedonija, Albanija). U tim su radovima u velikoj mjeri reflektirane posebnosti situacije u pojedinim zemljama i u regiji, no oni se također nastavljaju na konstitucionalnu i internacionalnu bioetičku debatu. *1. Bioetički forum* na taj je način ostvario svoju primarnu zadaću, a to je unapređivanje kontakata između najvažnijih predstavnika bioetike u navedenim zemljama, te uspostavljanje stručne i dijaloške relacije prema srednjoeuropskim zemljama, te zemljama u regiji koje su već članice Europske Unije. No, niti sastav sudionika, niti rasprave nisu ostale ograničene na regiju. Na skupu je, naime, sudjelovalo četrdesetak znanstvenika iz dvanaest zemalja, i to ne samo jugoistočnoeuropskih, nego i iz Njemačke, Austrije i Italije. Njihova su izlaganja i rasprave bili koncentrirani, s jedne strane, na temeljna pitanja bioetike s posebnim obzirom na europsku bioetičku debatu, dok se, s druge strane, raspravljalo o konkretnim temama

i njihovu specifičnom kontekstu u pojedinim zemljama. Posebna pozornost, u prvome dijelu skupa, bila je posvećena onim pitanjima koja nastaju u trokutu priroda–kultura–znatnost, kao i onima koja se odnose na bioetičku problematiku u obrazovnom i društvenopolitičkom kontekstu, dok je u drugome dijelu skupa – posebno u okviru okruglog stola „Pojam, metodologija i šanse institucionalizacije bioetike” – naglasak bio stavljen na poticanje, sistematiziranje i koordiniranje sve življe bioetičke rasprave u ovoj regiji, te na europskoj razini. Rasprave u obje tematske cjeline bile su vođene pod vidom programatske ideje *integrativne bioetike*, otvorenog, ali metodološki utvrđenog objedinjavanja najšireg spektra bioetičkih tema i pristupa.

* * *

Intenzitet rada, ali i neformalnih druženja, koja su na ovakvim skupovima također važna, stvara atmosferu koja je poticajna ne samo *na licu mjesta*, tj. tokom nekoliko lošinjskih dana, nego i kada se sudionici skupova o kojima je ovdje bilo riječi vrate u svoje znanstvene, akademske i društvene svakodnevice. O tome svjedoči napredak u bioetičkoj raspravi i istraživanjima, te u umrežavanju ljudi, institucija i ideja, koji je iz godine u godinu sve vidljiviji.

Uvodno navedene i skicirane značajke bioetike kao *integrativne bioetike* (multi-, inter- i transdisciplinarnost, pluriperspektivnost i integrativnost) na lošinjskim bioetičkim skupovima doista se mogu „empirijski” pratiti i istraživati. „Dječje bolesti” bioetike – primjere, poteškoće u nadilaženju pojedinačnih disciplinarnih okvira ili u uspostavljanju dijaloga između različitih znanstvenih i svjetonazorskih pristupa – također su vidljive unutar intenzivnih bioetičkih diskusija na Lošinju. No, ono što minimalizira ove poteškoće jest volja da se na razmatranju i rješavanju tih poteškoća radi, te da se bioetička načela, kako metodološka tako i sadržajna, odjelotvore na samome skupu, a potom i općenito u društvenom životu.